

Cseke Ákos

K.

A KASTÉLY főhőse K.: névtelen és hazátlan, mindennapi férfi, hősnek alig mondható. Cingár alakja tűnik elénk megható pózokban, események hosszú sora, kérdések, gondok, gesztusok. Amikor megérkezik abba a faluba, amely a Kastély vonzáskörébe tartozik, valósággal elvárja, hogy várják őt, hogy tudjanak érkezéséről, magától értetődőnek tekinti, hogy a falu felbolyduljon jelenléte miatt. Feladattal érkezik ugyanis, amely első pillantásra úgy tűnik, abból áll, hogy berendezkedjen a faluban, letelepedjen, asszonyt és munkát szerezzen magának, és megbecsülést a Kastély lakóitól. Feladatait K. meglepő gyorsasággal teljesíti. Éjszaka érkezik a faluba, de szinte már másnapra sikerül többé-kevésbé legitimálnia helyzetét, földmérőként munkához jut, menyasszonya lesz, segédei, ellenfelei és jóakarói. K.-nak azonban mindezen túl van még egy feladata. Ez a feladat nem abban áll, hogy még valamit meg kell szereznie vagy el kell intéznie, nem újabb elérendő célt helyez K. elé, hanem minden más feladat elé helyez egy olyan célt, amely, noha maga nehezen definiálható, mindent, ami nem ez a feladat, elhomályosít.

Kafka egészen világosan beavatja olvasóit K. életfeladattól ihletett lelkiállapotába, és több ponton is jelzi ennek a feladatnak a súlyát hőse életében. A KASTÉLY bevezetésének egyik variánsában például, amit Max Brod kihagyott a végleges változathoz – és amely a regény magyar kiadásából is hiányzik – a következő jelenetet olvashatjuk: K. megérkezik a falu szállodájába, ahol tiszta szoba fogadja. A szobát nézegetve gyanakodva kérdezi a fogadóst: várták-e őt, tudtak-e érkezéséről? A fogadós hevesen tagad. K. ragaszkodik sejtéséhez, majd méltatlankodva kifakad: „*Jó, tehát semmiről nem tudtál, akkor viszont én nem maradok itt.*” Az emeletről kiszól lent a kocsisnak, hogy ne pakoljanak ki, mert folytatják az utat, és elindul kifelé a szobából, amikor Elisabethbe ütközik, a szobalányba, aki így szól hozzá: „*Maradj itt, hisz vártunk rád, azért hallgattuk el ezt csak előled, mert ügyetlenek vagyunk a válaszadásban, és mert nem ismerjük a vágyaidat.*” A lány megjelenése, írja Kafka, felkavarta K.-t, szavai gyanúsnak tetszettek előtte. Kiküldi a fogadóst, leül a lánnyal egy asztalhoz, és azt mondja neki: „*Elisabeth, jól figyelj arra, amit mondok. Nehéz feladat áll előttem, amire egész életemet feltettem. Boldog vagyok tőle, és senki részvételére nem vagyok rászorulva. De mivel ez minden, amim van, ez a feladat, mindent eltakarítok utamból, ami megvalósításában akadályt jelenthet. Tudd meg, én képes vagyok a kíméletlenséget az örületig fokozni.*”¹

K. céllal bíró, célratörő lény, akit egyrészt életfeladatának boldog tudata, másrészt természetes eltántoríthatatlanságának intenzitása tesz egyedülállóvá. Ez az egyedülállóság önmagában egyáltalán nem cél, erről szó sincs, helyesebb talán azt mondani, hogy K. saját eltántoríthatatlanságának az áldozata: élete talán nem, de léte és lényege bizonyosan abból az elzárkózásra való képtelenségből fakad, amit vélt vagy valós feladatához való viszonyában átél. Egy feladat ragadja el, és úgy érzi, nem lehet ember, amíg nincs meg a feladata, amíg saját létének titka el nem hívja őt. De miben áll pontosan K.-nak ez a feladata? Az élet értelmét keresi, mondanánk ma kissé leegyszerűsítve, és ezt sugallja a magyar fordítás is egy helyütt, ott, ahol K. az iskolában a kisfiúval beszél, és saját feladatára kívánja fölhasználni új ismeretségét. Érdeemes azonban elolvasni az eredeti német szöveget, amelyben a kisfiúval történő beszélgetést vé-

gighallgatva Frida, K. szeretője e szavakkal fordul a férjéhez: „*plötzlich kommt ein kleiner Junge herein, und du beginnst mit ihm um seine Mutter zu kämpfen, so, wie wenn du um deine Lebensluft kämpftest*”,² ami nem azt jelenti, mint Rónay György fordításában olvassuk, hogy „*egyszer csak bejön egy fiúcska, s te elkezdsz küzdeni az anyjáért, mintha életed értelméért küzdenél*”,³ hanem azt: „*hirtelen megjelenik egy kisfiú, és te úgy kezdsz el küzdeni vele anyjáért, mintha levegőért kapkodnál*”. Aki ismeri Kafkát, tudja, hogy ő sohasem írná le, hogy K. az élet értelmét keresi; a prágai író képzeletének világa ennél jóval konkrétabb. Kafkánál K. levegőért kapkod, életlevegőért. És bár ez csak Frida meglátása, tehát egy lehetséges értelmezés a sok közül, tulajdonképpen valóban úgy látszik, mintha ez volna K. legégetőbb feladata: levegőhöz akar jutni, fel akar lélegezni, mert nemcsak a testnek, de a léleknek és a szellemnek is levegőre van szüksége, amit magába szívhat. Ki akar gyógyulni a mindennapi törődések értelmetlen sokaságából. De szükséges- és lehetséges-e ez egyáltalán? A falu lakóival folytatott beszélgetés, vallomás, gyónás vagy furfangos játék révén K. kétségbeesetten próbálja kitalálni, hogy ez a végső feladat, amiről vágyaiban irtózatossággal tud, valóban létezik-e. Az örökkévalóság szírhangjai magukkal rántják K.-t egy feladat alakjában, K. számára azonban egyáltalán nem világos, hogy hallja-e azt, amit hall, és hogy nem arról van-e szó – mint ahogy a falu legtöbb lakója gondolja –, hogy egy illúzió miatt tönkreteszi egyetlen életét?

A végső cél megsejtése nem csodálkozással tölti el K.-t, hanem sötét árnyékként üli meg a lelkét. Nem fölemeli, hanem letaglózza, nem megszabadítja, hanem kisémmi-zi mindenből, és földönfutóvá teszi: semmi sincs immár a földön, amiben végső menedéket volna szabad találnia. Miközben érintetlenül hagyja a platóni világstruktúrát, az érzéki és érzékfeletti világ dialektikáját, Kafka tulajdonképpen megfordítja a platonizmus világképét: nyomorúságos mindennapi létező nem az, aki a hétköznapi élet biztos rendje szerint él, feledve az isteneket, hanem az, aki törekeny életét egy ideális feladat nevében próbálja meg rendezni. K. sötét belső kínként, szerencsétlenségként éli meg azt, ami Platón szerint még a legragyogóbb cselekedete az emberi életnek, a feladattól való örült megszállottságot; ezzel pedig Kafka tulajdonképpen Kant és Freud nyelvére fordítja át a platonizmus világtudatát. A platonizmus megfordítása ugyanis nem az, hogy kicseréljük az érzéket a szellemivel, és egyiket a másik helyére állítjuk – azt már Nietzsche is látta, hogy ez a cserebere a struktúrát végső soron érintetlenül hagyja –, hanem az, ha az ideális világot olyan mély benyomásként fogjuk fel, amelynek a szubjektumon kívüli valóság alapjáról semmi biztosat nem tudunk. Ez a végső szerencsétlenség: olyan ideáról tudni teljes bizonyossággal magunkban, egy feladat alakjában, amelyről nem tudjuk, hogy törekeny létünkön túl, tőle függetlenül is létezik-e. Meggörnyedni egy feladat súlya alatt, ami talán a képzelet játéka vagy az unalom képe csupán, önszuggesztió, melynek nincs más alapja, mint a tiszta szubjektivitás, és amely mégis olyannyira valóságosabbnak hat, mint minden valóság, hogy akár a szubjektum elpusztítására is képes lehet.

Kafka nem állítja, hogy K. belső igazsága nem illúzió, de azt sem, hogy nevetséges fantazizálás: egész egyszerűen feltárja előttünk K.-t saját végsőnek hitt feladatának, céljának megsejtésekor. Csakhogy míg K. számára a végső cél létezése evidens, nem gondolataiban, hanem vágyaiban, melyekkel felé vonzódik tehetetlenül, Kafka számára szemmel láthatóan teljesíthetetlen feladatot jelent az, hogy teljes egészében elgondolja, megértse, regénybe írja K. feladatát. Itt kezdődik Kafka lélegzetelállító írói akrobatikája, mely távolról sem valamiféle technikai ügyeskedés, inkább csak egy sajátos, mert őszinte, írói alapállás, ami abban áll, hogy miközben az író a lehető legkonkrétabban meg akarja mutatni, szinte bevallani, K. valóságos belső kínját, ami saját fel-

adataához való viszonyából fakad, egyetlen szóval sem mondja meg (tudja megmondani), hogy konkrétan mi is ez a feladat. K. be akar jutni a Kastélyba, levegőhöz akar jutni – ezek csak metaforák, melyek növelik és nem eltüntetik a feladat körüli homályt. Általuk azonban Kafka eléri azt, hogy bár csak okozatait, következményeit, illetve sejtését, gyanúját ismerjük, mégis tudunk vagy tudni vélünk K. feladatáról: mintegy átéljük a vele járó kínt, szenvedélyt és reménykedést, még akkor is, ha semmit sem vagy nagyon keveset értünk csak a regény hőséne konkrét céljából. Ezen a ponton válik az írói bravúr szellemi bravúrrá, abban, hogy Kafka mindig pontosan úgy tudat velünk hőséről mindent, mint ahogy mi magunk is tudunk vagy tudomást szerzünk saját magunk életéről és vágyairól: konkrétan és érthetetlenül. Így állunk életfeladatunk előtt, mely mindenünk, ami van, és ami nem is létezik talán. Egyetlen esélyünk az emberhez méltó életre az, ha egy olyan végső cél szerint rendezzük be életünket, amelyet tulajdonképpen nem is ismerünk, amelyről csak sejtésünk van. Egy olyan dimenzióban kell léteznünk, amelyről tudnunk kell, hogy talán nem is létezik.

Ezzel persze K. is tisztában van. K. azonban nem azt keresi, hogy feladatát teljesíteni kell-e – sőt, tulajdonképpen magáról a feladatról alig tud valamit –, hanem azt kutatja, hogy miként teljesíthető az adott körülmények között. Minden, ami nem ez a feladat, pusztá körülmény: történés, mely ugyan nem veszi el tőle feladatát, de talán éppenséggel elállja előtte az utat. Ez a jellegzetes, a mindenkori és mindennapi emberi feladatokhoz való ironikus-indifferens viszony és a végső vagy első feladatra vonatkozó feltétlen-patetikus akarat együttesen adja K. kérélhetetlen idegenségének és megkapó idegességének az érzetét, amit Kafka tökéletesen ábrázol. K. nem pusztán nyugtalan, hisz nem eszmék gyötrik: nem olyan fából faragták, hogy ideák kínozzák, és pusztá szavak és gondolatok fölött mélézzen el. K. elementáris idegességének a forrása az, hogy fojtogató közegekben él, ahonnan mindenáron menedéket keres. Ez a menedék pedig nem úgy kell neki, mint egy eszme, amit megtalál, mint egy gondolat, amit megért, hanem úgy, mint egy falat kenyér, úgy, mint a levegő, amit beszív. K. nem romantikus, nem eszmék bántják, okosnak sem okos. Csal és megcsalják, türelmetlen, vágyódó, értetlen, izgatott és izgága, zavart és zavaró. Nem elemzi feladatát, csak engedelmeskedik a hívásnak, ami belülről feszíti, anélkül, hogy értené. Érteni szeretné, de csak elszenvedni tudja azt az iszonyatos akarást, ami belülről úzi, hajszolja. A Kastély, ahová be akar jutni, ennek a mániának a metaforája. A Kastély mindaz, ami nincs, aminek K. híjával van. K. céltudatossága talán értelmetlen, fölösleges izgágaság, de az is lehet, hogy nem más, mint annak a jele, hogy a regény világában neki egyedül van szabadsága arra, hogy ezt a végső hiányt ne eltüntesse, hanem tetteiben, érzéseiben, gesztusaiban és gondolataiban őszintén átélje, még ha szenved is tőle, és érezhetővé tegye.

K. izgága, kissé zavart, hol komikus, hol már-már idegesítő idegességénél csak magánya nagyobb és szembetűnőbb. Magánya, amit látszólag büszkén vállal, éppen feladataból adódóan. Késznek mutatkozik arra, hogy kíméletlenül maga mögé utasítson mindent és mindenkit, aki hátráltatja feladatában. Fel kell tudni lélegezni. Ugyanakkor K. azt is tudja, tagjaiban hordozza ezt a tudást, mint Kafka minden hőse, hogy az ember egyedül nem tud fellélegezni. Ahol egy ember van, ott csak tények vannak, az igazsághoz – a hazugsághoz, a hamissághoz is – legalább ketten kellene. „*Du, ich kann in der Rücksichtslosigkeit wahnsinnig werden*” – fejezi be K. hirtelen jött vallomását a regény már említett nyitójelenetében, mely tulajdonképpen könnyen lefordítható, hisz annyit tesz: „*Tudd meg, én képes vagyok a kíméletlenséget az örületig fokozni.*” Az a leheletnyi szó azonban a mondat elején: „*Du*”, a megszólítás finomsága, és az egész vallomás

maga e kései órán egy ismeretlen faluban egy szobalánynak, akit életében először lát, ez a vallomás, amit a lány gyanús-felkavaró szavai ihlettek, amelyek ellentmondtak a fogadós szavainak, melyek szintúgy gyanúsak voltak, és amelyeken K. valósággal fölháborodott, mindez pontosan az ellenkezője annak, amit K. mond arról, hogy nem szorul részvétre, s hogy semmit nem hajlandó figyelembe venni, ami nem csak ez a „feladat” maga. Ahogyan K. a lányhoz fordul, ahogyan kétségbeesik azon, hogy várta és hogy nem várta, mindez egyetlen hatalmas beszélgetés és társkeresés, egyetlen éles kiáltás az emberi részvét iránt, amire „*nincsen rászorulva*”, amiben nem bízhat, és amiben mégis minden erejével megkapaszkodik. Úgy tűnik, hogy Kafkánál ez a szörnyű igény, a magányra való eredendő emberi képtelenség az, ami a legelső feladatra vonatkozó elidegeníthetetlen képesség keretétül szolgál.

Valóban: Kafka szereplői szinte kivétel nélkül abban jeleskednek, hogy tüneményes módon egyetlen pillanatra sem tudnak magukra maradni. Olykor szinte rárognak a másokra teljes elhagyatottságukban, mint a regény elején K. Barnabásra, mikor azt hiszi, hogy a Kastély felé tartanak, olykor egész éjjel hallgatják, isszák magukba a másik szavát, élettörténetét, mint K. Olgát a regény utolsó részeiben. Vissza-visszatérő jelenet, hogy egy megvetett ágyra rálépnek, rátaposnak, átmásznak rajta. K. aludna, de épp ágya fölött csörög a telefon, és a túlbuzgó hivatalnok K. feje fölött beszél a Kastéllyal K. ügyéről. A szeretők nászágya a sörpult alatti kosz és bűz, ölekezésüket a két kamasz segéd vigyorogva végignézi, anélkül, hogy tudnának róla, de anélkül is, hogy túlságosan meglepődnének rajta. Nincs intimitás, nincs otthon, nincs ágy, nincs nyugalom, végzetes, társas, fölösleges, kiábrándító izgalom mindenütt, mely képe csak annak a kényszerű cinkosságnak, mely a falu lakóit egymás közelségébe taszítja: teljes mértékben másokra vannak utalva, mert maguktól nem tudják azt, amit tudnak, noha másoktól sem tudják meg soha. A KASTÉLY világában nincs egyedüllet, az emberek folyamatosan és könyörtelenül egymás segítségére sietnek, hogy ne érezzék, ne érezhessék egyedül magukat. Az egyedüllet annak a veszélyét hordozza magában, hogy a végső feladat, akár egy kísértés, a szemük elé tárul.

K. sem tud egyedül maradni, magával rántják a falu lakói éppúgy, mint belső ösztöne; magánya azonban mégis mérhetetlen. A magány ugyanis, K. magánya nem az egyedüllet szinonimája (hiszen K. soha nincs egyedül): a magány az a lélekhelyzet, amelyben az ember saját életének feladatával kényszerűen magára marad. Saját feladatával szemben marad egyedül K., mert feladata van, mert hisz benne, és a végsőkig ragaszkodik hozzá. Saját feladatához való feltétlen és elementáris viszonya teszi sok szemében neveltségessé, érthetlenné és önmagával szemben is irdatlanul magányossá. Te vagy itt a legtudatlanabb, ezt jól jegyezd meg, kiáltja K.-nak a kocsmáros asszony. Szinte megszédül az ember attól, amit mond, mondja hüledezve. És K. válasza: „*Talán valóban tudatlan vagyok, az igazság azonban attól még megmarad igazságnak, ami egyébként nem kevés szomorúsággal tölt el engem; és mégis, a tudatlan embernek megvan az az előnye, hogy többet merészel, ezért vagyok kész tudatlanságomat az összes, minden bizonytalansággal együtt vállalni, addig, amíg van erőm hozzá.*”⁴ A feladat örülete, az elhivatottság mániája szüli K. neveltségességét („*az igazság megmarad igazságnak*”), de a neveltségesség és érthetlenség társakat ad, akik erőt adhatnak a lehetetlenhez vezető úton rendületlenül bolyongani kényszerülő földi vándornak. Önmagából hogyan is meríthetne erőt feladatához, amit nem ismer, csak kényszerét, mely megvalósítására úzi? De hogyan is tudná megvalósítani feladatát, ha örökké azzal lenne elfoglalva, hogy bizonyos társadalmi helyzeteket tartson fenn?

„Valami ellenállhatatlanul arra készítette – írja Kafka hősről –, hogy új ismeretéseket keressen, de minden új ismeretség tovább növelte fáradtságát.” Az ember nem tudja kiszolgáltatni magát szükségés és elengedhetetlen magányának, és így vagy úgy, de kénytelen beilleszkedni a „minden érthetetlen” világrövidjében egymás közelségére végérvényesen és kényszerítően ráutalt emberek körébe. Ezért lehetetlen a magány Kaffkánál, éppen azért, mert önmagában nem kívánatos és nem vezet sehová, éppúgy, ahogy persze a folytonos találkozási sem: a magány az életfeladattal szembeni egyedüllét ténye, de az élet egyik feladata végül talán nem más, nem lehet más, mint a magány felszámolása, még ha ez lehetetlen is, és még ha ez végső soron eltávolít is attól a környezeti-től, amellyel egyedül lehet viszonyulni a „feladathoz”. A közelség elemi szükségének és a távolság elidegeníthetetlen vágyának ezt a látszólag feloldhatatlan ellentétét vetíti előre talán a regény idézett nyitányában a kíméletlenség, azaz a „*Rücksichtslosigkeit*” használata, ami szó szerint a félre- vagy elnézés hiányát, a tekintet szabad eltökéltségét jelenti. Ez a szó, amely egy férfi szájából hangzik el, aki tekintetét éppen egy nőre veti, akinek egész lelkét egyszerre kimondja, Orpheusz világára utal, akinek nem szabad félrenéznie, hátratekintenie, hogy feladatát elvégezze – és akinek sorsa mégis az, hogy Eurüdiké arcába nézzen, és elmerengő, bolyongó, bizonytalankodó tekintete révén mindent elveszítsen. Egy tiltás adja sorsunkat, egy tiltás, ami más szemzőből – hisz figyelmünknek igaz irányt ad – életünk feladata, de mintha sorsunkban az is meg volna írva, hogy mégis megtegyük azt, amit nem szabad. Ahogy Pál írja a rómaiakhoz szóló levelében a cselekedetnek és az akarathoz az emberben való elkerülhetetlen, szinte természetes megbomlása kapcsán: „*Mert nem azt teszem, amit szeretnék, a jót, hanem a rosszat teszem, amit nem akarok.*” (7, 19.) Hogy ezzel K. beteljesíti életét, vagy épp ellenkezőleg, mindent elveszít, az a kaffkai regényvilág jellegzetes, szemképráztató sokértelműségében teljességgel eldönthetetlen.

Érdekes ebből a szempontból közelebbről is megfigyelni K. viszonyát menyasszonyához, szerelméhez, szeretőjéhez, barátnőjéhez: Fridához. K. távolról érkezik, de furcsamód számára a közelség Frida szűk hazájában már mindig eleve adott: az első pillanattól kezdve emberekre utalt, emberekbe botlik, emberekhez tapad, emberektől fut más emberekhez, meghunyászkodik, elítél, átölel és elhagy. A közelség hol egyfajta túlzott szűkösség: idegesítő, olykor komikus, mint a viháncoló segédek esetében, hol vágyott, óhajtott és szeretett, mint a Fridával való találkozás esetében, amit a szerelmi együttlét után Kafka így jelenít meg: „*Nem jött ki szó a száján, túlságosan boldog volt attól, hogy karjában tarthatja Fridát, túlságosan boldog-szorongó is, mert egyszerre úgy tűnt neki, hogy ha Frida elhagyja őt, akkor minden elhagyja őt, amije csak van.*” Kafka szavait olvasván azt mondanánk, hogy a szerelem – már ha a Fridával való kapcsolatra egyáltalán illik ez a szó – a közelség vágyát jeleníti meg. A Frida-jelenet azonban ennél jóval összetettebb, amire Kafka azáltal hívja fel a figyelmet, hogy ugyanazokat a szavakat ismétli meg itt, amelyeket – az eredeti változatban – a regény első fejezete tartalmazott. Ott, ahogy már utaltam rá, K. azt vallja a szobalánynak, hogy „*ez [a feladat] minden, amim van*”, „*es [ist] alles, was ich habe*”, és aminek mindent alárendel, még ha beleőrül is. Itt ugyanezt Frida kapcsán mondja: „*es schien ihm, wenn Frida ihn verlasse, verlasse ihn alles, was er habe*”. Ezzel azonban Kafka, mint a szöveg további részében rögtön kiderül, nem arra utal, hogy a szerelem volna a feladat, amire végre rátalált, és aminek mindent alárendelhet, hanem éppen az ellenkezőjét, hogy ugyanis, bár épp ennek az ellenkezője tűnik igaznak, ez a szerelem a feladat elfelejtése csupán. „*K. fölemelkedett, Frida mellé térdelt, és szétnézett maga körül a homályos kora hajnali fényben. Mi történt? Hová lettek remé-*

*nyei? Mit várhatott Fridától, most, hogy minden elárultatott? Ahelyett, hogy körültekintően haladt volna előre, úgy, ahogy az ellenfél és a cél nagysága megkívánta, itt keringőzött egész éjszaka a sör pocsolyáiban, aminek az illata most valósággal elkábította. Mit tettél? – mondta maga elé. Elvesztünk.*⁷⁵

Ugyanaz a gondolat kerül itt elő, amit máshol Kafka így fejez ki: „*a nő igazából egy csapda, amely ott leselkedik a férfitra, hogy aztán egy adandó alkalommal magával rántsa őt a végességbe*”. K. kiábrándul, de nem a lányból, hanem önmagából, hogy nem tud ellenállni az érzéki világ csábításának, ami elrejt, elállja az útját a végtelenre irányuló végtelen vonzódásának. A vágy kíméletlensége, vadsága és varázsa, amivel a férfi és a nő egymás után kap, abból a szűkösségből, légszomjából fakad, amit egyenként át kell élniük, és amit – úgy tűnik – elviselni csak úgy lehet, ha egymáshoz bújnak, egymáshoz menekülnek. A nő kétségbeesetten magával rántaná a férfit a lehetséges valóságba, a végességbe, önmagához húzza, és úgy öleli, hogy rajta kívül semmit ne láthasson. A férfi boldogan a végességbe hull, a csodálatos ölelés kedvéért lemondva arról, ami az életben lehetetlen és végtelen. Ki tudja, melyik csalja meg jobban a másikat és saját magát? Vagy éppen így függesztik föl, egyetlen pillanatra, az életükké vált mindennapi csalást? „*K. közelebb húzta Fridát magához, és megcsókolta a nyakát, mire a lány összerándult, és olyan erővel ölelte át K.-t, hogy mindketten a földre estek, sietve egymásba kapaszkodtak, rettegve, lélegzetet sem véve, mintha egyikük a másikban szeretné elrejtetni magát, mint-ha örömiük, amit ketten együtt ízleltek meg, nem hozzájuk, de valaki máshoz tartozna, egy harmadikhoz, akitől el kell lopni azt.*”⁷⁶

Kafka férfi hősei oly tehetetlenül és ellenállhatatlanul vonzódnak a végtelen felé, mint a vasdarabok a mágnes felé, ez életük. Nem tudni, hogy amikor e vonzódás egy pillanatra új célt talál, mert útjukon szinte belebotlanak, belegabalyodnak egy nőbe, aki „*magával rántja őket a végességbe*”, akkor a nőre irányuló hirtelen óhaj megmenti vagy eltávolítja őket a végtelenségtől, nem tudni, hogy az érzéki vágy segítő formája és egyetlen valódi, létező alakja vagy éppen kizáró ellentéte annak a másik vágnak, amelyet K. sokkal fontosabbnak hisz. Az azonban bizonyos, és ez az, ami A KASTÉLY szerelmi jelenetéből még kiderül, hogy ha a beteljesülésre következő túlságos közelség kijózanító kiábrándultságot hoz, mely eredendő vonzására figyelmezteti K.-t („*omne animal triste post coitum*”), a szerelmi vágy mélyén, a nőre vonatkozó vágyakozásban nem annyira a közelség, hanem a végtelen messzeség iránti vágy öröme ölt testet. „*Órák teltek el így, a közös lélegzetvétel, közös szívdobbanás hosszú órái, és közben K. úgy érezte magát, mint aki eltévedt, vagy oly messze került az idegenségben, mint még egyetlen férfi sem előtte, idegen tájon járt, ahol még a levegő részecskéi is egészen mások, mint az otthoni levegőé, ahol az ember valósággal belefullad az idegenségbe, de esztelen csábítása ellen mégsem tehet egyebet, mint hogy tovább megy, tovább bolyong benne.*”⁷⁷ A szerelem a mindennapok szűkösségéből, légszomjából való kikerülés vágya: egy távlat, egy távolság ígérete, a céltalanság öröme, mely talán azért lehet végre céltalan, mert – anélkül, hogy beismerné, hogy be merné ismerni magának – céljánál van. Ezért távlat a szeretet, attól, hogy annak az illúzióját adja, hogy lehetséges a céltalanság – és csak a vágy beteljesülése, a testi kielégülés szomorúsága ébreszti rá K.-t, hogy a céltalanság, amit oly örömmel fogadott, és mely a célba érésnek tűnt, talán épp a végső cél elvétele volt. De van-e végső cél? Nem lehet tudni, ám K. Fridától nem is erre a kérdésre keres választ. Társat keres feladatával szembeni belső magányához, hogy ott, legbelül ne kelljen árvának lennie. Távlatot kér, hogy feladatát megsejthesse és betölthesse. Ezért, hogy a közelség első bódulata után a szeretés itt nem a hasonlóságba, hanem az idegenségbe való beleborzongás, a női tájon való örömteli eltévedés: egy más légkör ígérete.

A nők titokzatos kapcsolatban állnak a Kastéllyal: szeretői az irtózatot uraknak, szolgálgják őket, de közben úrnővé lesznek, és nevetnek az urakon, sőt, ha úgy tetszik, kikoszarazzák és elhagyják őket. K.-nak viszont még az sem sikerül, hogy a Kastély urai fogadják őt és beszélhessen velük. Úttalan útra tér, amikor elindul a Kastély felé: *„Így ment mindig előre, de az út igen hosszú volt. Az utca ugyanis, a falu főutcája nem a Kastélyhoz vezetett, csak közel vitt hozzá, akkor azonban, mintegy szántszándékkal, másfelé kanyarodott el, és bár nem távolodott el kifejezetten a Kastélytól, közeledni sem közeledett hozzá. K. egyre azt várta, hogy mikor kell már az útnak a Kastély felé befordulnia, és minthogy erre várt, egyre csak ment tovább, nyilván a fáradság tette, hogy habozott visszafordulni, de váltig csodálkozott rajta, milyen hosszú a falu, nem sikerült a végére érnie: apró házak, befagyott ablakszemek következtek egymás után, és hó, és sehol egy lélek – hanem aztán mégis sikerült otthagyni az utat, amely így fogva tartotta, egy kis utcában találta magát, itt még mélyebb volt a hó, úgy belesüppedt a lába, hogy alig tudott járni benne, fáradság vett rajta erőt, egyszerre megtorpant, és nem tudott már továbbmenni.”*⁸ Talán a távolodás, a bolyongás az egyetlen valódi lehetőség a közelségre, és a végső erőfeszítés a szentnek és komolynak tartott feladat nevében tulajdonképpen eredménytelen kísérlet a közvetlen közelkerülésre, mely úgyszólván lehetetlen, de talán épp, mert lehetetlen, feledhetetlen is? A nőiségben való eltévelyedés, „hiba” (a „verirren” gazdag kétértelműségéről van itt szó) így eredményesebb volna – hiszen egyedül benne sejlik fel valamiféle távlat –, mint a durva férfilelek feladatközpontú akarata, mely nem a saját maga számára idegen világgal való közelséget hozza, hanem saját magát teszi idegenné minden külső világgal szemben? A szerelem, mondja Kafka Felicéhez írt leveleit elemezve Elias Canetti, egy olyan párbeszéd volt, amit az író *„über sie mit sich selber”,* a nő által, a nő „fölött” önmagával folytatott.⁹ S talán K. számára is, az örök női, még ha olyan soványkán és árván áll is előtte, mint Frida esetében, és még ha elvész is benne, azt teszi lehetővé, hogy eltávolodjon önmagától, de ezáltal, mert kikerül önmaga bűvköréből, a feladat bódult akarásából, talán mégis közelebb kerül feladatához is.

A vágyott távolság, a közelségen belül egyre növekvő távlat a regény világában mégis megvalósíthatatlan. Fridától, aki K. „feladatában” rosszabb esetben csalást, jobb esetben fölösleges szélmalomharcot lát, a férfi soha nem kaphat távolságot s távlatot. Utolsó szavaiban, amelyeket K.-hoz intéz, a végső közelség lehetőségétől int búcsút a lány: *„Mennyire szükségem van a közelségedre. Mennyire elhagytok vagyok, amióta ismerlek téged, ha nem vagy a közelemben. Nem álmodtam semmi másról, azt hiszem, csak a közelségedről.”* K. ezt a feltétlen közelséget kapja meg vőlegényként, és ez olyan boldogsággal tölti el, amit remélni sem mert, amire igazán méltónak sem tartja magát, és amiben számára végleg elvész a távolság ígérete. Megkapja azt, amit nem remélt, és elveszíti azt, amire teljes szívvel vágyott. Ezért, hogy a találkozás elfogódottságát, hálás örömét szinte azonnal a megriadt ember félelme követi, félelem, hogy a szerelemben az élet tágassága, ahelyett, hogy először fölsejlene, végleges és kilátástalanul boldog közelséggé lesz. *„Szakadatlanul megajándékozott voltam, amióta először rám emelted a tekintetedet, és nem nehéz hozzászokni e megajándékozottsághoz”* – mondja K. Fridának elválásukkor.¹⁰ És mégis, Frida épp azért tűnik el életéből, épp azért hagyja el – akár Eurüdiké a zenélő Orpheuszt Poussin képén –, mert zokon veszi, hogy „feladata” miatt K. eltávolodott tőle. Nem ügyel rá, nem rá ügyel, nem gondozza őt, nincs közel. Nem érti meg, hogy K. feladhatatlan „feladata” közös cél, mindkettőjüké, nem hiszi el, hogy csak az elkerülhetetlen közegében születik meg a tényleges valóság, ahol először lehet fellélegezni. Nem véletlen, hogy épp Jeremiás, K. egykori segéde és Frida fiatalkori játszópajtása az, aki miután elrabolja magának tőle a lányt, felfedi K. előtt bukása okát: hogy

nevetségesen komolyan vette azt, amit feladatának tartott. „Amikor Galater hozzád küldött minket, azt mondta: Ti lesztok a földmérő segédei. Erre mi azt mondtuk: De hát mi nem értünk ehhez a munkához. Ő azt felelte: Nem ez most a legfontosabb; ha szükséges lesz, majd megtanít benneteket erre a munkára. A legfontosabb az, hogy kissé felvidítsátok őt. Azt mondják, mindent nagyon komolyan vesz. Megérkezett a faluba, és máris azt gondolja, hogy ez valami nagy esemény, pedig valójában egyáltalán nem az. Ezt kell megértetnetek vele.”¹¹

A segédek feladata az volt, hogy K. szikárságát könnyítsék, végzetes vonzódását feladatahoz pedig tompítsák. Ki tudja, Frida is nem ezért szerette-e? És a többiek, akik örökké útját állták, óvták, beszéltek hozzá, fenyegetőztek, lekenyerezték vagy akár bevezették az új világba: mindez pusztán csak azért történt, hogy tekintetét a földre szegezze, és elementáris vonzódását, akár egy rémálmot, elfeledje? Hogy belső szavát elhallgattassák, hogy magukhoz idomítsák őt? Az egész világ, szerelmestül, segédestül, talán csak arra van, hogy kiragadjon minket a feladat pátoszából? A közelség, hogy kijózanítson, és feledtesse a távlatot?

Talán a közelségnek ebből a kiábrándító, szívszorító szomorúságából, amit Kafka közvetlen módon egyetlen szóval sem jelez, csak megjelenít, bújik elő a végső csönd, amikor Frida elhagyja K.-t, és gyerekkori barátját óvja, ápolja, öleli helyette. „Csak most vette észre, micsoda csönd ülte meg a folyosót, nemcsak abban a részében, ahol egy perccel előbb még Fridával volt együtt, és amely, úgy tűnt, a fogadó területéhez tartozott, hanem a folyosó egész hosszán, az addig oly zajos szobák környékén is.”¹² A végtelen folyosón, ahol talán a titok rejlik, és ahová eddig bejutni sem mert, K. saját idegenségében végleg és végtelenül elfáradva betéved egy titkárhoz, ágyára fekszik, beszélhet vele végre, de szavaira sem figyel, elalszik, majd tehetetlenül, szomorúságában szerencsétlenül álldogál kint az ajtó előtt, míg el nem jönnek érte és el nem vezetik onnan. Három napig volt menyasszonya. Szerette-e Fridát, vagy csak azt szerette benne, hogy a Kastély egyik urának szeretője volt? Frida szerette-e őt, vagy csak érdekesebbé akarta tenni magát a többiek előtt, és azért szökött el vele? Frida csalta meg őt a segéddel, és ezért veszítette el, vagy ő csalta meg Fridát, mert nem volt képes a végtelenre irányuló fölösleges vágyait csillapítani? Fölösleges volt-e a vágya? Csak mert lehetetlen vagy éppen lehetetlennek látszó, lehet-e fölösleges a vágy? És csak mert lehetségesnek tűnik, csak mert megvalósul, lehet-e a vágy mégis teljesen fölösleges? A végtelen ígérete nélkül kell szeretni, mert csak úgy lehetséges, vagy az abszolút ígézetében, de úgy viszont lehetetlen? Az örök női elcsal minket sorsunktól, vagy sorstalanságunkban az egyedüli hatalom, mely gondoskodik rólunk? Ezekkel a kérdésekkel birkózott K. a faluban és Kafka A KASTÉLY-ban, keresve, kutatva, hiába, a férfiba és a nőbe írt törvényt, mellyel egymásba kapnak, és szöveteznek egymással vagy egymás ellen a világért, Istenért vagy a világ és Isten ellen.

Eldönthetetlen minden. A regénynek nincs befejezése, lezárása, végső jelenetei azonban valamiféle változást sugallnak K. magatartásában, és aki – saját lélettöredékeiben – ismerni és felismerni véli K. tragikomikus idegességét, talán észleli a regényben a megfáradás félreérthetetlen jeleit is. Jeleket kapunk, ritka, ellentmondó, olykor teljesen értelmetlen jeleket a Kastélyból, és lent a faluban téblábolunk, értelmezgetjük őket, mikor még abban sem lehetünk biztosak, hogy hozzánk intézték-e az üzeneteket, vagy tévedésről van szó. Reményeinket az idő maga alá temeti, mint a földeket a téli hóesés. „Mennyi idő van még hátra tavaszig? – kérdezte K. – Tavaszig? – ismételte Papi. – Nálunk nagyon hosszú a tél, nagyon hosszú és egyforma a telünk. Emiatt azonban nem panaszkodunk odalent, a tél ellen biztosítva vagyunk. Nos, egyszer eljön a tavasz is, a nyár is, annak is megvan az ideje, de most, ahogy visszaemlékszem rá, tavasz is, nyár is olyan rövidnek tűnik,

*mintha alig lenne valamivel több, mint két nap, s még ebben a pár napban is, és még a legszebb napokon is, néha havazik.*¹³ Közben mintha egyre jobban hozzászoknánk a falu életéhez, ellessük a szokásokat, szeretünk, szeretkezünk, vitatkozunk, megvalljuk magunkat, és meghallgatjuk mások vallomását. Még várunk arra, hogy beléphessünk a Kastély kapuján. Olykor, ha szeretünk, emlékezetünkbe ötlík valami távolság, fellélegzünk, aztán a csalás, az elhagyás: a végesség újra magához térít bennünket. Megtántorodunk, előbb attól, hogy mi magunk csalunk, aztán attól, hogy megcsalattunk. Újra szeretünk – talán így bujdosunk feladatunk elől, és a rejtőzés jó jel, hiszen akkor még nem feledtük teljesen –, mást, mégis ugyanúgy. Végül oda jutunk, hogy illően kezdünk el beszélni a Kastély urairól, nem gondoljuk már magunk sem komolyan, hogy csak úgy elsétálhatunk a Kastély kapujáig, és beléphetünk rajta, idegenségünk és ideges-ségünk lekopik rólunk, mint a ránk rakódott piszok. Saját feladatunkkal szembeni egyedüllétünk, ha élni akarunk, úgy tűnik, egyszer végleg tarthatatlan lesz. Talán nem is történt más, csak összetévesztettük belső ösztönzésünket, mohó vágyunkat a saját, az egyetlen feladat iránt a tényleges valósággal, melyben milliónyi gyönyörű cél között nincs feladat.

Lehet ezt úgy értelmezni, mint ahogy Camus írja gyönyörűen: „*A földmérő utolsó kísérlete az, hogy Istent azáltal lelje meg, ami tagadja őt, nem a szépség és a jóság kategóriái szerint, hanem közönyének, igazságtalanságának és gyűlöletének üres és gyáva arcai mögött. Ez az idegen, aki bebocsáttatást kér a Kastélyba, útja végén egy kissé jobban száműzött, már saját magához hűtlen. Maga mögött hagyja a morált, a logikát és a szellem összes igazságát, hogy belépjen, egyedül értelmetlen reményétől gazdagon, az isteni kegyelem sivatagába.*”¹⁴ K.-ban azonban talán nincs meg az az inkább Camus hőseire jellemző büszkeség, mely végül akár önmaga ellen is föllázad, csak hogy így adjon feltétlen formát Isten elleni lázadásának. Utolsó pillantásával, fáradt, szomorú mosolyával, mellyel utunkra bocsát minket, és újra egy nő karjába dől, K. mintha inkább azt mondaná: „Így telik életünk: valami végső, jóleső közelség a végtelennek tűnő, elérhetetlen és egyre érthetlenebb távlatok helyett. Talán megtanuljuk beérni ezzel. (Ha sikerül, akkor – akár igazunk van, akár nem – minden elveszett.)”

Jegyzetek

1. Az idézetek forrása: F. Kafka: DAS SCHLOB. Suhrkamp Taschenbuch 2565, 2001. 357. (Variante des Beginns.)
2. I. m. 182.
3. F. Kafka: A KASTÉLY. Európa, 1979. 194. (Rónay György egészében kiváló, de részleteiben megbízhatatlan fordítása helyett a továbbiakban A KASTÉLY szövegét kivétel nélkül saját fordításomban fogom idézni. A lábjegyzetekben szereplő oldalszámok mindig a német kiadásra utalnak. – Cs. Á.)
4. F. Kafka: DAS SCHLOB, 67.
5. I. m. 50.
6. I. m. 391.
7. I. m. 51.
8. I. m. 17.
9. E. Canetti: DER ANDERE PROZEB. KAFKAS BRIEFE AN FELICE, F. Kafka: BRIEFE AN FELICE. Reclam, 1983. 16.
10. F. Kafka: DAS SCHLOB, 284.
11. I. m. 263.
12. I. m. 287.
13. I. m. 349.
14. A. Camus: LE MYTHE DE SISYPHE. Paris, 1991. 181.